

Jánk István – Sinkovics Balázs

Határokról határon innen és túlról – Beszámoló a 21. Élőnyelvi Konferenciáról

A koronavírus miatt egy év csúszással, 2021. november 4–5-én, immáron 21. alkalommal rendezték meg az egyik legnagyobb presztízsű magyar nyelvészeti konferenciát. Az 1988 és 1996 között évente, majd 1998-tól két évente megrendezésre kerülő Élőnyelvi konferenciasorozat mindig is a mai magyar beszélt nyelvet, a nyelvváltozatokat, a nyelvjárásokat, a határon belüli és túli kisebbségi nyelvhasználatot helyezte a középpontba. A nyelvtudományi jelentőségük mellett nagyon fontos ezeknek a kutatásoknak a társadalmi vonatkozása is, mert az előadásokon és a kötetekben bemutatott eredményeket hasznosítani lehet és kell is (vagy legalábbis kellene) többek között a nyelvpolitika, az anyanyelv-pedagógia, a magyar- és idegennyelv-tanulás, -tanítás területén is.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont által szervezett 21. Élőnyelvi Konferencia hibrid, részben online, részben jelenléti formában valósult meg. Az esemény koordinálásának a beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont, de az előadók többsége a járványhelyzet miatt online csatlakozott a Zoom-platfomra.

A konferencia témája ezúttal *A határ mint konvergáló és divergáló tényező a nyelvben* volt. Ennek kapcsán több mint 70 szakmabeli számolt be kutatási eredményeiről, vagy vetett föl elméleti kérdéseket, problémákat. A teljesség igénye nélkül a következő témák köré szerveződtek az egyes előadások: anyanyelvoktatás, többnyelvűség, nyelvi tájkép, nyelvhasználat és identitás, nyelvi attitűdök, terminológia, valamint idegennyelv-tanítás (1).

A konferenciasorozat kitalálójának, Kontra Miklósnak a nyitóbeszédét követő első plenáris előadó rendhagyó módon nem nyelvész, hanem földtudományi szakember volt. Kocsis Károly a Kárpát-medencében fennálló nyelv- és államhatárok viszonyáról beszélt az elmúlt évszázadok történéseit érintve. Az előadás gerincét a trianoni békeszerződéstől napjainkig terjedő időszak vizsgálata képezte, amikor az addig alapvetően természeti, gazdasági és társadalmi egységként értelmezhető Kárpát-medence területén tartósan létező államhatárok jelentek meg. Az előadó rávilágított arra, hogy a többnyire kényszermigrációk, nemzetállami telepítések, kolonizációk, erőszakos asszimilációs törekvések, statisztikai manipulációk következtében a nyelvhatárok, a nyelvi kontaktzónák jelentős mértékben közeledtek az új államhatárok vonalához, illetve több esetben azokhoz hozzá is simultak (például az osztrák–magyar vagy a magyar–horvát határ mentén). A második plenáris előadó, a Bécsi Egyetem oktatója, Johanna Laakso *Nyelvi határok Európában és a finnugor világban* című előadásában a nyelvi határ fogalmát többféle – nyelvpolitikai, nyelvészeti, népi nyelvészeti, ideológiai és jogi – szempontból járta körül. Az előadás a nyelvi határok többszörösen paradox voltát számos európai és jó néhány finnugor példával szemléltette. Ulrike Jessner-Schmid *Borders in Multilingualism Research* című előadásában elsősorban elméleti síkon tárgyalta a kétnyelvűség, többnyelvűség, soknyelvűség fogalmát és e terminusok problémáit, korlátait. Bartha Csilla *Határok, összefonódások és kihívások a multimodális többnyelvűség 21. századi megközelítéseiben: Vizuális tanulók és jelek*

közösségek a periférián címmel tartott előadást a magyar jelnyelvet érintő többévtényi gyakorlati kutatómunka (JelEsély és NyelvEsély projektek) perspektívájából. Benő Attila a Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat húszéves tevékenységét tekintette át a kezdetektől a jelenleg is folyó munkáig, részletesen bemutatva a határon túli magyar szókincs szótárakba kerülését és a különféle terminológiai adatbázisokat, szótárakat. Vargha Fruzsina Sára a nyelvjárások elhatárolásának kérdéskörét járta körül, kitérve arra is, van-e ebben kimutatható szerepe az államhatároknak. Anastassia Zabrodskaja az 1,3 milliós Észtország nyelvi tájképét vizsgálta a fővárost, valamint egy észt- és egy oroszdomináns nyelvű vidéket összehasonlítva. E rövid áttekintésből is látható, hogy a plenáris előadók a határ fogalmát a nyelv vonatkozásában sokféleképpen értelmezték, de az előadásaikban nyomatékosan jelen volt, hogy a politikai határok, a nyelvváltozatok és nyelvek közötti határok egyaránt meghatározó szerepűek.

A konferencia első napján, délután az előadások öt párhuzamos szekcióban folytak. A nyelvész kutatók és szakemberek az *Anyanyelvoktatás; Nyelvi tájkép; Beszélők és beszédmódok; Többnyelvűség, nyelvtervezés* című szekciókban, illetve a Termini kutatóhálózat műhelybeszélgetésén osztották meg kutatási eredményeiket, kérdéseiket egymással. A második napon szintén párhuzamosan folytak az előadások: *Nyelvhasználat, identitás; Többnyelvűség; Nyelvi attitűd, diskurzus; Nyelvhasználat, fordítás, terminológia* című szekciókban, valamint a magyarnyelv-tanítás és az élőnyelv kapcsolatáról szóló műhelyben. Ezek közül a beszámoló az anyanyelvoktatáshoz kapcsolódó előadásokat emeli ki.

Dudics Lakatos Katalin arról beszélt, hogy a kárpátaljai tantervekben, tankönyvekben az elmúlt években megjelent a többnormájú szemlélet, vagyis az, hogy nemcsak a standard változat az egyedül helyes, hanem a standardtól eltérő változatok is ezzel egyenrangúak, és minden változatnak megvan a maga szerepe a kommunikációban. Ez pozitív irányba változtatta a tanulók attitűdjeit, a különböző nyelvváltozatokhoz való viszonyulásukat, sajnos azonban a közelmúltban visszarendeződés történt a tankönyvkiadásban, és ismét standardközpontú tankönyvek jelentek meg. Az előadó a különböző tankönyvek áttekintése után a saját felmérését is bemutatta, ez alapján az derült ki, hogy azok, akik a korszerű, többnormájú szemlélet szerint tanultak, nyitottabbakká váltak más nyelvváltozatok irányába.

Ehhez a témához kapcsolódott Beregszászi Anikó is, aki arról tartott előadást, hogy mennyire lehet átvenni Kárpátalján a magyarországi tankönyveket, tanterveket, milyen problémákat vet fel a módosítás nélküli átvétel, és hogyan illeszthetők ezek az ukrán normákhoz, elvárásokhoz. Tárgyalta továbbá a helyi fejlesztésű anyanyelvi nevelési tananyagtartalmak, valamint a magyarországi tantervek, taneszközök kárpátaljai magyar oktatásban való engedélyeztetésének a kérdését is.

A kisebbségi magyar oktatás egy másik aspektusával foglalkozott Tódor Erika és Vančo Ildikó. Szlovákia, Szlovénia és Románia magyar tannyelvű iskoláiban végeztek megfigyelésen és pedagógusokkal való beszélgetésen alapuló kutatást, és azt vizsgálták, hogy az államnyelvi órákon milyen helyzetekben történik kódváltás, és ennek mi a célja.

Jánk István a nyelvi hátrányra és nyelvi diszkriminációra vonatkozó, négy országban végzett kutatásának kárpátaljai részeredményeit ismertette. Ennek értelmében a vizsgált kárpátaljai magyartanárok hasonló nyelvi előítéletességet és diszkriminatív viselkedést mutatnak a nemstandard változatot beszélő diákokkal szemben, mint más országok ugyanilyen szakos pedagógusai.

Jani-Demetriou Bernadett olyan iskolák tanár-diák interakcióit elemezte, ahol az utóbbi években megnőtt a roma tanulók létszáma. Előadásának központi témája a tanári javítások voltak, arra helyezve a hangsúlyt, hogyan, milyen nyelvi alapon minősítenek egyes beszédmódokat a tanárok.

A plenáris előadások közben és után a konferencia tematikájához tartozó könyveket mutattak be. Dudics-Lakatos Katalin ismertette Beregszászi Anikó (2021) *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben* című kötetét. A 205 oldalas kiadvány a kárpátaljai magyar iskolákban zajló, anyanyelvi neveléssel kapcsolatos nehézségeket, kérdéseket és kihívásokat mutatja be. A szerző többek között az ukrainai magyar nyelvű oktatási intézményrendszeréről, a magyar anyanyelvi oktatás sajátos céljairól és feladatairól, a kisebbségi helyzetről, az államnyelv és a magyar mint kisebbségi nyelv viszonyáról értekezik. Mindezt úgy, hogy több alfejezet, alegység a magyarországi környezetre nézve is releváns tanulságokat tartalmaz.

A Kontra Miklós és Borbély Anna (2021) szerkesztésében megjelent *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján* című tanulmánykötetet Sándor Klára méltatta. A 355 oldal terjedelmű kiadvány egy tanulmánygyűjtemény az 1987–89-ben rögzített Budapesti Szociolingvisztikai Interjúnak (BUSZI), vagyis az első jelentős mennyiségű beszélt nyelvi adatot elemző vizsgálatnak a 35 évnyi kutatási eredményeiről és kérdéseiről ad számot. Ebben a többszerzős munkában magáról a módszerről, a kutatás körülményeiről, a kódolásról, interjúztatásról, lejegyzésről is olvashatunk, valamint egy csatolt DVD-mellékletben néhány interjú hanganyagába is belehallgathatunk.

P. Lakatos Ilona a Borbély Anna (2020) szerkesztette *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon* című kötetét ismertette. Ez annak a munkának egy újabb fejezete, amely a 2000-es évek elejétől a magyarországi nemzetiségek nyelvi jellegzetességeit kutatja. A kötet nemcsak azt mutatja meg, hogyan és hol vannak jelen a nemzetiségek a nyelvi tájképben, de az is kiderül, hol hiányoznak.

A II. Rákóczi Ferenc Főiskola és a Hodinka Antal Kutatóintézet gazdag nyelvészeti kutatásainak újabb bizonyítéka a Molnár D. István által bemutatott *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján* című kötet (Cserniczkó et al. 2021). A szerzők azt foglalják össze, hogy a mai Ukrajnában élő magyar kisebbség az elmúlt száz év alatt hogyan őrizte meg kultúráját, nyelvét, identitását.

Végül pedig Bárány Erzsébet ismertette Gazdag Vilmos (2021) *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban* című kötetét. A monográfia alapvető témája a kétnyelvű, elsődlegesen kárpátaljai környezetben meghonosodott orosz és ukrán lexikai elemek különböző nyelvhasználati szintereken való előfordulása. Az említett lexikai elemeken és ezek csoportosításán túl a magyarországi szlavisztikai eredmények, a kárpátaljai magyar nyelvjárások keleti szláv kölcsönszavainak története is helyet kapott a kötetben.

A tanácskozást színesítette az a programpont, amelyet az első nap zárásaképpen Bodó Csanád és néhány munkatársa *Hol vannak a beszélőnek, a nyelvnek, a kutatónak és a kutatásnak a határai? – Világkávézó a részvételi szociolingvisztika ígretéről* címmel szervezett. A részvételi szociolingvisztika mint módszer bevonja a kutatókat személyeket, közösségeket is, azaz a kutatásban érintett minden fél

együttműködésén és a közös gondolkodáson alapszik. A világkávézó résztvevői elmondhatták ötleteiket, javaslataikat, és közös beszélgetésben vitatták meg őket.

A konferencia, amely 1988-tól, azaz kezdettől fogva a mai magyar beszélt nyelv kutatását állítja középpontba, mindig reagál a kor kihívásaira. A 21. konferencia programját áttekintve látható, hogy az oktatási vonatkozások, az anyanyelv-pedagógia egyre nagyobb szerepet játszik a magyar szociolingvisztikai kutatásokban határon túl éppen annyira, mint határon innen.

Kihívást jelentett minden bizonnyal a hibrid konferencia megszervezése is, de a nehézségek ellenére a szervezőknek köszönhetően egy kiválóan koordinált tanácskozáson vehettek részt az érdeklődők. A meghallgatott előadások, viták, beszélgetések alapján minden bizonnyal a konferencia kötete ugyanolyan színvonalas és tartalmas lesz, mint az előző 18 kötet.

Irodalom

Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben.* Termini Egyesület. Törökbálint. <https://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/alkalmi-mondatok-zongorara-a-magyar-nyelv-oktatasanak-kihivasai-kisebbssegben/> (2022. február 6.). <https://doi.org/10.21030/anyp.2021.4.8>

Borbély Anna 2021. *Nemzetiségi nyelvi tájkép.* Nyelvtudományi Intézet. Budapest. http://www.nytud.hu/publ/nemzetisegi_nyelvi_tajkep/ (2022. február 6.)

Csernicskó István – Hires-László Kornélia – Karmacs Zoltán – Márku Anita – Máté Réka – Tóth-Orosz Enikő 2021. *A magyarok és a magyar nyelv Kárpátalján.* Termini Egyesület. Törökbálint. <https://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/a-magyarok-es-a-magyar-nyelv-karpataljan/> (2022. február 6.)

Gazdag Vilmos 2021. *Szláv elemek a kárpátaljai Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban.* Termini Egyesület. Törökbálint. https://hodinkaintezet.uz.ua/wp-content/uploads/2021/11/Gazdag-Vilmos_konyv.pdf (2022. február 6.)

Kontra Miklós – Borbély Anna (szerk.) 2021. *Tanulmányok a budapesti beszédről a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú alapján.* Gondolat. Budapest. <https://www.gondolatkiado.hu/tanulmanyok-a-budapesti-beszedr-l-a-budapesti-szociolingvisztikai-interju-alapjan> (2022. február 6.)

(1) A 21. Élőnyelvi Konferencia programja és az absztraktok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont honlapján. <https://hodinkaintezet.uz.ua/21-elonyelvi-konferencia-a-hatar-mint-konvergalo-es-divergalo-tenyezo-a-nyelvben/> (2022. február 1.)

Jánk, István – Sinkovics, Balázs: On borders from within and beyond – Report on the 21th conference of modern languages

Az írás szerzőiről

Jánk István

egyetemi adjunktus

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Magyar Nyelvészeti Tanszék

Eger

jank-istvan[kukac]uni-eszterhazy.hu

ORCID: 0000-0003-1327-6412

Sinkovics Balázs

egyetemi adjunktus

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvészeti Tanszék

Szeged

sinkov[kukac]hung.u-szeged.hu

ORCID: 0000-0001-8035-8448